

RICHARD HEINBERG

SFÂRȘITUL CREȘTERII

Adaptare la noua noastră realitate economică

Traducere din limba engleză de
Dr. Margareta Tasi

Stilizare de Victor Alexa

Editura Seneca

Introducere

Noua normalitate

Principalii membri activi ai profesiei de economist de azi... se dezvoltă ei înșiși într-un fel de Birou politic al gândirii economice corecte. Ca regulă generală – după cum s-ar aștepta cineva din partea unui club al domnilor – acest fapt i-a plasat pe partea greșită a oricărei probleme politice importante, și nu doar în ultima vreme, ci de decenii întregi. Ei prevestesc dezastrul acolo unde nu există niciunul. Neagă posibilitatea evenimentelor care au loc chiar atunci... Se opun reformelor de bază, decente și sensibile, în timp ce oferă efectul placebo. Sunt intotdeauna surprinși atunci când se întâmplă ceva refractar (de exemplu, o recesiune). Și când, în final, realizează că o anumită poziție nu poate fi susținută, ei nu-și reexaminează ideile. Ei nu iau în considerare posibilitatea unui defect în logică sau teorie. Mai degrabă schimbă, pur și simplu, subiectul. În acest club, nimeni nu pierde dacă a greșit. Nimici nu este refuzat dacă dorește să prezinte o comunicare la reunurile anuale ulterioare. Și totuși, cu atât mai puțin, este invitat cineva din exterior.

JAMES K. GALBRAITH,
economist

Principala asertiune a acestei cărți este pe cât de simplă, pe atât de surprinzătoare: *Creșterea economică, aşa cum o cunoaștem noi, este pe sfârșite.*

„Creșterea“ despre care vorbim constă în extinderea dimensiunii globale a economiei (cu mai mulți oameni servitori și o mai mare rotație a banilor) și a cantităților de energie și bunuri generate de aceasta.

Criza economică, care a început în 2007–2008, a fost atât previzibilă, cât și inevitabilă și marchează o ruptură permanentă, fundamentală de decenile trecute – o perioadă în care cei mai mulți economisti au adoptat un punct de vedere nerealist, și anume că procesul economic continuu de creștere este și

necesar, și posibil. Există acum bariere fundamentale în calea expansiunii economice curente și lumea se ciocnește de aceste bariere.

A nu se înțelege de aici că SUA sau lumea ca întreg nu vor cunoaște un alt trimestru sau an de creștere legat de un trimestru sau an precedent. Totuși, după ce neregularitățile vor reveni la medie, tendința generală a economiei (măsurată în termeni ai producției și ai consumului de bunuri reale) va fi de acum încolo orizontală sau descendente, mai degrabă decât în ascensiune.

Nici nu va fi imposibil pentru regiuni, țări sau afaceri să mai crească o vreme. Unele vor putea. Totuși, în analiza finală, această creștere va fi realizată în detrimentul altor regiuni, națiuni sau afaceri. De acum încolo, va fi posibilă doar *creșterea relativă*: economia globală devine un joc cu sumă nulă, cu un premiu din ce în ce mai mic de împărțit între câștigători.

De ce ia sfârșit creșterea?

Mulți cercetători financiari citează probleme serioase în economia Statelor Unite – inclusiv nivelurile copleșitoare și nerambursabile de datorie publică și privată și spargerea bulei imobiliare – ca amenințări imediate la adresa creșterii economice. Există convingerea generală că, odată problemele rezolvate, creșterea va reveni la rate „normale”. Dar acești învățăți pierd din vedere factorii *externi* sistemului finanțier, care fac reluarea creșterii economice convenționale aproape imposibilă.

Aceasta nu este o condiție temporară; este permanentă.

În general, aşa cum vom vedea în capitolele următoare, există trei factori principali ce stau cu fermitate în calea creșterii economice:

- *Epuizarea resurselor importante incluzând combustibili fosili și minerali;*
- *Proliferarea impacturilor negative asupra mediului* ce derivă din extragerea și folosirea resurselor (incluzând arderea combustibililor fosili) conducând la costuri amplificate atât prin aceste impacturi directe, cât și prin eforturile de a le preîntâmpina; și
- *Deregările financiare* din cauza incapacității sistemelor monetare, bancare și de investiții existente pentru a se adapta deficitului de resurse și costurilor de mediu – și a incapacității (în contextul recesiunii) de a plăti

cantitățile enorme de datorii guvernamentale și private generate în ultimele două decenii.

În ciuda tendinței analiștilor financiari de a ignora limitele mediului natural în procesul de creștere, putem menționa mii de evenimente din perioada recentă ce ilustrează felul în care interacționează cele trei factori de mai sus.

Să luăm în considerare doar un singur exemplu: catastrofa petrolieră Deepwater Horizon din 2010, în Golful Mexic.

Faptul că BP a forat în vederea extrației petrolierului în apă adâncă a Golfului Mexic ilustrează o tendință globală: deși lumea nu riscă să rămână complet fără petrol în viitorul apropiat, există foarte puțin petrol nou-descoperit în zone uscate unde forarea este ieftină. Acele zone au fost deja explorate și bazinele bogate de hidrocarburi – epuizate. Conform Agenției Internaționale de Energie, până în 2020 aproape 40% din producția mondială de petrol va proveni din foraj marin. Astfel, deși este dificil, periculos și costisitor să operezi o platformă de foraj în câțiva kilometri de apă oceanică, asta trebuie să facă industria petrolieră pentru a-și furniza în continuare produsul. Aceasta înseamnă, desigur, petrol mai scump.

Evident, costurile de mediu legate de explozii și deversările Deepwater Horizon au fost dezastruoase. Nici SUA, nici industria petrolieră nu-și pot permite un alt accident de această magnitudine. Astfel, în 2010, guvernarea Obama a instituit un moratoriu pentru forare în apele adânci ale Golfului Mexic în timpul pregătirii unor noi regulamente de forare. Alte națiuni au început și ele să-și revizuiască propriile reglementări de explorare petrolieră. Fără îndoială, acestea vor face mai puțin probabile asemenea dezastre, dar se vor adăuga la costul afacerii și de aceea la prețul deja ridicat al petrolului.

Incidentul Deepwater Horizon ilustrează într-o oarecare măsură și efectele epuizării resurselor și daunelor aduse mediului asupra instituțiilor financiare. Companiile de asigurări sunt forțate să mărească primele de asigurare pentru operațiunile de foraj în ape adânci, iar impactul asupra pescuitului din regiune a lovit puternic economia Coastei Golfului. În timp ce BP a acoperit o parte din costul economic în regiunea Coastei Golfului, plățile adiționale au forțat compania (despre BP e vorba) să se reorganizeze,

lucru care a dus la o scădere a valorii acțiunilor și randamente mai mici pentru investitori.

La rândul lor, problemele financiare BP au lovit fondurile de pensii britanice care investiseră în companie.

Acesta reprezintă doar un eveniment – cu siguranță, unul spectaculos. Dacă ar fi o problemă izolată, economia și-ar reveni și ar merge mai departe. Dar vedem și vom vedea în continuare o cavalcadă de dezastre economice și de mediu, nu în mod evident legate unul de celălalt, ce vor împiedica creșterea economică în mai multe feluri. Acestea vor include, dar nu se limitează la:

- schimbările climatice care conduc la secete, inundații, chiar și foamete regională;
- deficit de energie, apă și minerale; și
- valuri de falimente bancare, crahuri ale companiilor și sechestre imobiliare.

Fiecare dintre acestea va fi tratat ca un caz special, o problemă de rezolvat, astfel încât să ajungem „înapoi la normalitate”. Dar, în analiza finală, ele sunt toate legate între ele prin faptul că reprezintă consecințele creșterii populației umane și a cererii de consum *per capita* a unor resurse limitate (incluzând combustibili fosili neregenerabili, ce transformă clima), pe o planetă finită și fragilă.

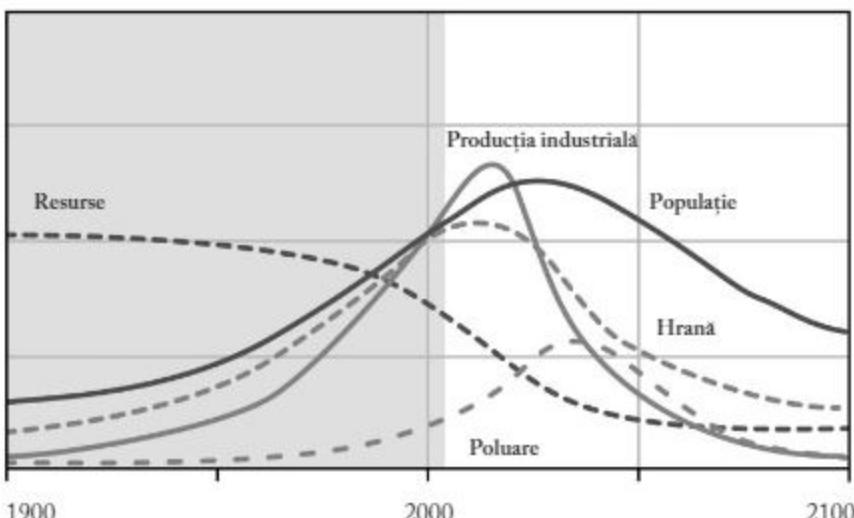
Între timp, decenile de acumulări de datorii creează condițiile unui crah financial al secolului – ce se desfășoară în jurul nostru și care are de unul singur potențialul de a genera multă neliniște politică și suferință umană.

Rezultatul: observăm o furtună perfectă de crize convergente care împreună reprezintă un moment de cotitură în istoria speciei noastre. Suntem martori și participanți în tranzitia de la decenii de creștere la decenii de contracție economică.

Sfârșitul creșterii nu ar trebui să ne surprindă

Idea că procesul de creștere se va epuiza la un moment dat în acest secol nu este deloc nouă. În 1972, o carte intitulată *Limits to Growth* a făcut senzație și a devenit de atunci cea mai bine vândută carte despre mediu din toate timpurile.¹

Starea lumii

Figura 1. Scenario 1 din *Limits to Growth*

Sursa: *The Limits to Growth: The 30-Year Update* (2004), p. 169

Această carte, care prezintă primele încercări de simulare computerizată a interacțiunilor la nivelul resurselor, populației și consumului, a fost și primul studiu științific major care a pus sub semnul întrebării posibilitatea creșterii economice continue, în mod mai mult sau mai puțin regulat, în viitorul anticipabil.

Ideea a fost eretică la acel moment și încă este. Ideea că procesul de creștere *nu poate și nu va continua* dincolo de un anumit punct s-a dovedit foarte supărătoare în unele cercuri și, curând, *Limits to Growth* a fost vizibil „demontată” de interese pro-creștere ale afacerilor. De fapt, această „demontare” s-a realizat prin simpla scoatere a câtorva numere din context numindu-le drept „previziuni” (ce nu au fost, de fapt), pretinzând apoi că aceste preziceri au eşuat.² Şiretlicul a ieşit repede la iveală, dar adesea replicile nu câştigă nici pe departe atâta publicitate cât acuzațiile și astfel milioane de oameni cred, în mod eronat, că această carte a fost discreditată deja cu mult timp în urmă. În realitate, scenariile originale din *Limits to Growth* au rezistat destul de bine. (Un studiu recent realizat de Australian Commonwealth Scientific and

Industrial Research Organization (CSIRO) a ajuns la concluzia că „Analiza [noastră] arată că 30 de ani de date istorice se compară în mod favorabil cu elemente-cheie ale scenariului *business-as-usual** (*Limits to Growth*)...”³

Autorii au introdus date referitoare la creșterea mondială a populației, tendințele consumului și abundența diferitelor resurse importante, au rulat programul lor pe computer și au tras concluzia că sfârșitul creșterii va avea probabil loc, între 2010 și 2050. Producția industrială și alimentară va scădea atunci, conducând la declinul populației.

Studiul scenariului *Limits to Growth* a fost reluat în mod repetat în anii care au urmat publicației originale prin folosirea unui software sofisticat și a datelor de intrare actualizate. Rezultatele au fost similare de fiecare dată.⁴

De ce este creșterea atât de importantă?

În timpul ultimelor două secole, creșterea economică a devenit practic singurul indice al prosperității naționale. Atunci când o economie creștea, apăreau locuri de muncă și investițiile generau randamente ridicate. Atunci când economia s-a oprit temporar din creștere, aşa cum s-a întâmplat în timpul Marii Crize, a urmat „vârsarea de sânge” financiară.

În timpul acestei perioade, populația lumii a crescut de la mai puțin de un miliard de oameni pe planeta Pământ, în 1900, la mai mult de șapte miliarde în zilele noastre; adăugăm în jur de 70 de milioane de noi consumatori anual. Aceasta face viitoarea creștere economică și mai importantă: dacă economia stagnează, vor exista mai puține bunuri și servicii disponibile pe cap de locitor.

Ne-am bazat pe creșterea economică pentru dezvoltarea celor mai sărace economii ale lumii; fără creștere trebuie să avem în vedere, la modul cel mai

* *business-as-usual* = BAU, preluare din *Cu apa până la gât*, de Daniele Pernigotti, Editura Seneca. Nu există termen economic tradus în limba română pentru această expresie. „Business As Usual” este o sintagmă engleză cu care se reprezintă păstrarea în timp a același condiții caracteristice situației prezente. De exemplu, scenariul BAU pentru viitor referitor la consumurile de energie este cel care continuă să se bazeze în mod predominant, pe resursele fosile, cu o cotă secundară de producție de energii regenerabile. BAU corespunde și creșterii continue a populației mondiale, caracterizată de aceeași voracitate a furnicilor informate menționată în deschiderea capitolului, nepăsătoare la trendul de reducere a cantității de resurse disponibile. Corespunde de altfel șiメンținerii inegalității sociale și economice tot mai mari între diferențele țări și în interiorul lor. Echivalează și cu agravarea importanței celor mai mari provocări ecologice, ca schimbarea climatică și altele despre care vom vorbi în continuare. (n.red.)

serios, posibilitatea ca sute de milioane – poate miliarde – de oameni să nu atingă stilul de viață de care se bucură consumatorii din națiunile industrializate ale lumii. De acum înainte, eforturile de a îmbunătăți calitatea vieții în aceste națiuni vor trebui să se concentreze mai degrabă asupra unor factori ca, de exemplu, expresia culturală, libertatea politică și drepturile civile, și mai puțin pe creșterea PIB-ului.

Mai mult, am creat sisteme monetare și financiare ce solicită creșterea. Atâtă timp cât crește economia, atunci sunt mai multe credite și mai mulți bani disponibili, așteptările sunt mari, oamenii cumpără mai multe bunuri, întreprinderile accesează mai multe credite și dobânzile la creditele existente pot fi rambursate.⁵ Dar dacă economia nu crește, nu avem bani noi care să intre în sistem, și dobânda la creditul existent nu poate fi plătită; drept consecință, falimentele se țin lanț, locurile de muncă se pierd, veniturile scad și consumul se contractă – ceea ce face ca întreprinderile să se împrumute mai puțin, ceea ce face să existe și mai puțini bani noi ce intră în economie. Aceasta este o buclă autogenerativă foarte distrugătoare și foarte greu de oprit odată pornită.

Cu alte cuvinte, economia de piață existentă nu dispune de o setare un mod „stabil/ă” sau „neutră/ă”: există numai creștere sau contracție. Iar „contracția” poate fi doar un nume mai frumos pentru recesiune sau criză. O perioadă lungă de joburi în cădere liberă, popriri, sechestre și falimente.

Am devenit atât de familiari cu procesul de creștere, încât este greu să ne amintim că e de fapt un fenomen destul de recent.

Ultimele câteva milenii, în vreme ce imperiile au crescut și au decăzut, economiile locale au avansat și regresat – în timp ce activitatea economică globală s-a extins doar lent, și cu inversări periodice. Totuși, odată cu revoluția combustibililor fosili ai ultimului secol și jumătate, am observat creșterea economică la o viteză și scală fără precedent în istoria umanității.⁶

Am reușit să exploatăm energia cărbunelui, a petrolului și a gazelor naturale pentru a construi și pune în funcțiune mașini, camioane, autostrăzi, aeroporturi, avioane și rețele electrice – toate caracteristicile esențiale ale societății industriale moderne. Prin procesul nerepetabil de extragere și ardere a sute de milioane de ani de lumină solară stocată chimic am construit ceea ce părea (pentru un scurt și mareț moment) o mașină de creștere perpetuă.

Am învățat să considerăm ceea ce era de fapt o situație extraordinară ca fiind ceva sigur, garantat. A devenit ceva normal.

Casetă I.1

DAR NU ESTE ECONOMIA SUA ÎN REVENIRE?

Începând cu luna iulie 2009 până la sfârșitul lui 2010, economia SUA a înregistrat creșteri ale PIB-ului – adică semnale ale expansiunii. PIB-ul nominal a depășit nivelurile de dinaintea recesiunii la mijlocul lui 2010, în timp ce PIB-ul real aproape și-a revenit la nivelul de dinainte de recesiune.⁷ Acest lucru a urmat contracției PIB-ului din decembrie 2007 până în iunie 2009.⁸

Dar, aşa cum vom vedea în capitolul 6, PIB-ul este un instrument insuficient și inadecvat pentru măsurarea sănătății generale a economiei. Chiar dacă PIB-ul se întoarce la nivelurile inițiale, economia Statelor Unite este fundamental schimbată: ratele șomajului sunt mult mai ridicate, iar veniturile fiscale ale statului și ale guvernelor locale sunt semnificativ mai mici. Unii economisti pot descrie astfel o economie în revenire, dar cu siguranță nu este o economie sănătoasă.

Mai mult, cea mai mare parte a acestei creșteri se datorează stimулentelor uriașe și pachetelor de salvare de la Guvernul Federal. Dacă le scădem pe acestea, creșterea ultimului an aproape că dispare.

Pornind de la analiza istoriei crizelor financiare precedente, economistii Carmen Reinhart și Kenneth Rogoff au ajuns la concluzia că criza economică din 2008 va avea

.... efecte profunde și de lungă durată asupra prețurilor activelor, productivității și ocupării forței de muncă. Creșterea șomajului și scăderea prețurilor imobiliare se extind pentru cinci, respectiv șase ani. Încurajator este faptul că scăderea producției durează doar doi ani. Chiar și recesiunile generate de crize financiare se încheie în cele din urmă, cu toate că sunt aproape invariabil însoțite de creșteri masive de datorii guvernamentale... Natura globală a crizelor îngreunează pentru multe țări demersurile de revenire economică prin creșteri ale exporturilor sau echilibrarea consumului prin împrumuturi externe. În astfel de circumstanțe, acalmia recentă a falimentelor suverane se apropie, probabil, de sfârșit.⁹

Dar această analiză ia în considerare doar aspectele financiare ale crizei și ignoră aspectele mai profunde ale energiei, resurselor și mediului.

„Recuperarea”, care a inceput în 2009, a avut loc în contextul prețurilor de energie care au scăzut în mod considerabil față de vârful de la mijlocul lui 2008.

Însă pe măsură ce consumul a arătat o creștere vagă a cererii, prețul petrolierului a început iar să crească. Dacă această „recuperare” continuă, prețurile la energie vor crește mai departe și recesiunile se vor relua.

Pe scurt, deși economia SUA e o economie în creștere (după definițiile tehnice) în perioada 2009-2010, aceasta se întâmplă diferit: este susținută într-o măsură mult mai mare de consumul guvernamental (față de consumul privat) și este un ostatic al prețurilor energiei.

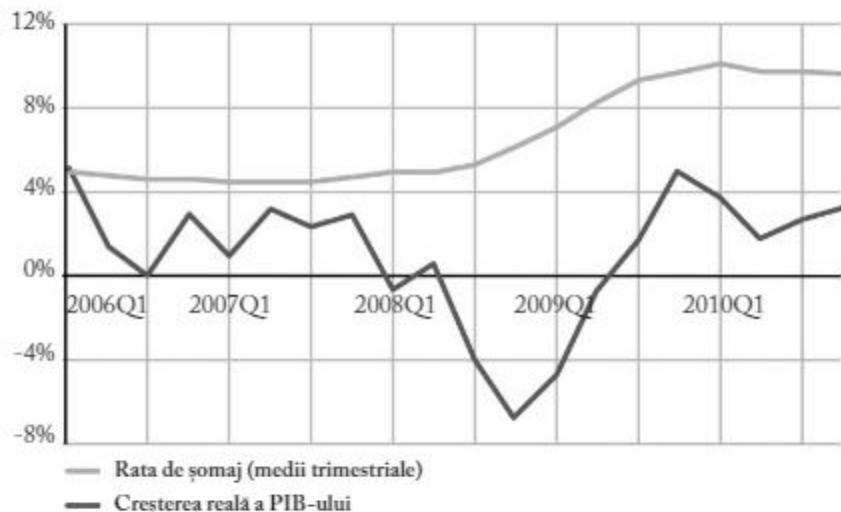

Figura 2. Creșterea economică și șomajul, 2006–2010

După contractarea economiei SUA din criza financiară din 2008, creșterea economică a evoluat într-o direcție negativă și rata de șomaj a devenit mai mare. Sursa: US Bureau of Labor Statistics, US Bureau of Economic Analysis

Dar pentru că era combustibililor fosili ieftini și abundenți se apropie de sfârșit, presupunerile noastre legate de o continuă expansiune sunt zdruncinate puternic. Sfârșitul creșterii este o chestie foarte serioasă. Înseamnă sfârșitul unei epoci, a modurilor curente de organizare a vieții economice, politice, a vieții de zi cu zi.

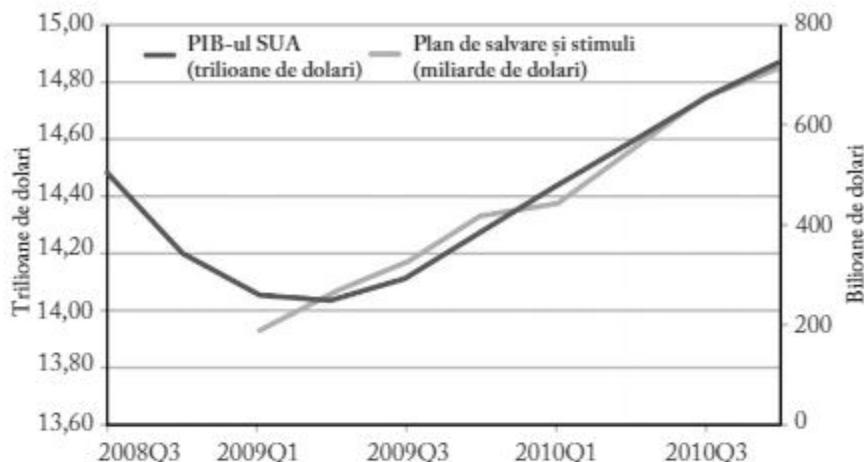

Figura 3. Creștere economică, stimulente și planuri de salvare

„Planuri de salvare și stimulente“ se referă la Programul de salvare a activelor riscante (TARP) și Actul Recuperării și Reinvestiției Americane din 2009. După cum arată acest grafic, aceste cheltuieli guvernamentale par să fie sursa primară a creșterii economice începând cu criza financiară din 2008. Ce se întâmplă atunci când guvernul federal nu mai poate salva băncile și stimula economia?

Sursa: US Bureau of Economic Analysis, The Committee for a Responsible Federal Budget

Este esențial să recunoaștem și să înțelegem semnificația acestui moment istoric: dacă am ajuns într-adevăr la sfârșitul epocii de expansiune alimentată de fosile, atunci eforturile de natură politică de a continua urmărirea unei creșteri evazive se prezintă ca o fugă de realitate. Liderii lumii, dacă aceștia sunt induși în eroare în ceea ce privește situația actuală, vor întârzi probabil punerea în aplicare a serviciilor de susținere ce pot face viața mai tolerabilă într-o economie ce nu crește și nu vor reuși să facă schimbările necesare și fundamentale în sistemele monetare, financiare, alimentare și de transport.

Prin urmare, ceea ce ar putea fi un proces de adaptare duros, dar suportabil, ar putea în schimb să devină cea mai mare tragedie a istoriei. Putem supraviețui sfârșitului creșterii și putem, poate, prospera dincolo de aceasta, dar numai dacă o înțelegem corect și ne adaptăm corespunzător.